

sprawczych stanowią współczesne media. „Między dziennikarzami i mediami oraz publicznością – pisze – zawiązuje się więc owa »zła wzajemność przesycona mową nienawiści«”¹¹. Dowodów na słusność powyższego twierdzenia nie trzeba długo szukać, wystarczy przyjrzeć się polskiej debacie na temat imigrantów i uchodźców z Bliskiego Wschodu.

Współczesne transformacje medialne to godny uwagi zbiór tekstów jednego z ciekawych polskich badaczy mediów. Artykuły zamieszczone w książce dokumentują nie tylko

różnorodne problemy związane z rozwojem i funkcjonowaniem mediów w Polsce i na świecie, ale także wielostronne zainteresowania samego autora, łączącego w swoim warsztacie naukowym niezwykłą staranność metodologiczną z dokładnością opisu i umiejętnością umieszczenia swoich badań w szerszym kontekście. I chociaż niektóre z tekstów straciły nieco na aktualności, to z powyższych względów warto się jednak z nimi zapoznać.

Krzysztof Wasilewski

Krzysztof Stępnik

Henryk Sienkiewicz

Studia z mikrobiografiki prasowej

Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2016, 280 s.,

ISBN 978-83-7784-782-4

Czy analiza zawartości oraz analiza treści prasy mogą być narzędziami poręcznymi w uprawianiu biografistyki? Krzysztof Stępnik w monografii poświęconej Henrykowi Sienkiewiczowi dowodzi skuteczności użycia tych podstawowych metod medioznawczych i proponuje własną odmianę postępowania badawczego, opatrując je nazwą *mikrobiografiki prasowej*. Oryginalna metoda może wzbudzić zainteresowanie reprezentantów kilku dyscyplin naukowych, w tym przede wszystkim badaczy literatury oraz mediów, a po teoretycznym dopracowaniu być w przyszłości produktywnym sposobem rekonstrukcji obrazu świata utrwalonego w przekazach prasowych.

Lektura obszernego tomu przekonuje, że intencją autora jest nie tyle stworzenie kolejnej biografii twórcy *Trylogii* (książki wpisującej się datą wydania w obfite cykle okolicznościowych hołdów składanych pisarzowi w Roku Henryka Sienkiewicza), ile jest nią prezentacja nowego projektu metodologicznego. Stępnik odsłania ten zamysł w *Zakończeniu*, gdy z nadzieją pisze, że jego praca mogłaby być źródłem zwrotu medioznawczego w historii literatury. Nie zostało to nigdzie sformułowane w taki sposób, lecz można wnioskować, że chodzi o propozycję adaptacji różnorodnych perspektyw teoretycznych nauk o mediach do współczesnego literaturoznawstwa, dyscypliny od blisko

¹¹ I.S. Fiut, *Współczesne transformacje...*, dz. cyt., s. 184.

dwóch dekad szczególnie podatnej na włączenie do swoich badań pokrewnych dyskursów teoretycznych (wystarczy przywołać koncepcję kulturowej teorii literatury z jej licznymi odmianami, ujęcia komparatystyczne lub perspektywę interpretacyjną opartą na badaniu dyskursów postzależnościowych).

Oddane do rąk czytelnika przez Wydawnictwo UMCS *Studia z mikrobiografiki prasowej* muszą więc być pracą interdyscyplinarną. Współbieżność kompetencji literaturoznawcy, historyka i analityka prasy, częściowo także politologa, przynosi w efekcie pracę odsłaniającą dużo więcej istotnych wątków i problemów dotyczących bohatera książki niż zapowiada jej tytuł. Stępnik jasno deklaruje, że musi wyjść poza biografię intymną, opartą na badaniu literatury dokumentu osobistego. Oddając należny ukłon pracom znamienitych biografistów Sienkiewicza, w szczególności Julianowi Krzyżanowskiemu i Marii Bokszezanin, mając jednocześnie cały czas świadomość wagi ich dokonań, prowadzi wnikliwe studia nad obszernym zbiorem dziesiątków tytułów prasowych, dokonuje ekscerpacji setek informacji dziennikarskich oraz tekstów publicystycznych na temat Sienkiewicza. Sięga zatem po teksty ujęte w różne formy gatunkowe, zamieszczane w gazetach i czasopiśmie, ale także po te, które były kierowane do druku przez samego autora *Trylogii*.

Wyniki analizy treści tego rozległego korpusu różnorodnych doniesień prasowych stają się podstawą do przeprowadzenia kontekstualnej interpretacji (niekiedy wymagającej w sposób oczywisty wykorzystania informacji z korespondencji prywatnej pisarza), która stanowi najistotniejszą wartość poznawczą opracowania. Hermeneutyczne sprawności Stępnika są wspomagane jego wiedzą o historii prasy polskiej początku XX stulecia (przy tak ogromnym materiale konieczne było ograniczenie czasu badania do lat 1901–1916), wraz z ich politycznymi afiliacjami rozpoznanymi z niezbędnym w tym wypadku uwzględnieniem istotnego zróżnicowania dzielnicowego.

Wartość, o której mowa, wynika z faktu, że autor *Studiów z mikrobiografiki prasowej* nie tylko wyszedł poza standardowe i dotąd jedynie eksploatowane źródła tworzenia obrazu postaci twórców (rekonstruujące kalendaria życia i twórczości w oparciu o spuściznę pisarską samych autorów, w tym ich listy, dzienniki i pamiętniki, częściowo tylko i wybiórczo uwzględniające zawartość mediów), lecz przekroczył jednocześnie ograniczenia, które mogłyby wynikać z wąsko stosowanej medioznawczej analizy treści prasy. To przekroczenie przynosi w efekcie rekonstrukcję publicznego wizerunku Henryka Sienkiewicza w prasie polskiej, co było celem Stępnika. Jest to jednak wizerunek zrekonstruowany na tak bogatym i dla każdej mikroanalizy istotnym tle historycznym, społecznym i ekonomicznym (rozpoznanym przez autora i będącym częścią kontekstualnej interpretacji), że książka wyrastająca z pozornie tylko skromnych danych uzyskuje rozmach epicki i w takim stylu jest stworzona. Paradoksalnie – wiodąca dla narracji postać pisarza staje się jedynie ośrodkiem, czasami podmiotem, innym razem przedmiotem procesów komunikacyjnych, rozpoznanych niekiedy z nieskrywaną ambicją detektywistyczną i opisanych jeśli nie w stylu, to w treści właściwej dla utworów o sensacyjnym zabarwieniu.

Fascynujące, że gdy w rozdziale *Pieniądze* chcielibyśmy zapewne wyczytać typowe dla dzisiejszych tabloidów fakty, to nie tylko z racji inaczej konstruowanych przed stu laty wiadomości, bynajmniej też nie z powodu braku kontrowersji w odniesieniu do zarobków autora *Quo vadis*, całość zostaje zanurzona w kontekście problemu ochrony własności intelektualnej, w szczególności braku międzynarodowych uzgodnień w tym zakresie i powszechnego piractwa uprawianego na masową skalę jeszcze u progu stulecia.

Podobnie będzie, żeby zaprezentować inny przykład, gdy w rozdziale *Prywatność* analiza zapisków dotyczących obecności lub nieobecności Sienkiewicza podczas różnorodnych uroczystości publicznych (w tym pogrzebów)

zostanie poprzedzona przez autora monografii obszerną charakterystyką kulturowych ram zainteresowania mediów tego rodzaju wydarzeniami, np. opisie fascynację „pompą pogrzebową” lub przypomni oczywiste wówczas donoszenie przez prasę krótkich informacji na temat miejsca pobytu albo rozpoczynanych czy właśnie zakończonych podróży znanych osób.

Charakterystyka zaangażowania Sienkiewicza w wybory polskich delegatów do Dumy (rozdział *Polityka*) została zanurzona w syntetycznym i niezwykle poznawczo pojemnym opisie nastrojów politycznych, wystąpień publicznych Polaków oraz ich poglądów w burzliwym okresie wydarzeń roku 1905. To w tym miejscu autor, wciąż w oparciu o interpretację doniesień prasowych, przedstawia specyfikę Sienkiewiczowskiego nacjonalizmu, odróżnionego od nacjonalizmów niemieckiego i rosyjskiego.

Projekt *mikrobiografiki prasowej* w zaprezentowanym modelu rozciąga się poza analizę treści przekazów i jest w równym stopniu szerszą analizą procesów komunikacji medialnej, w tym pośrednio – charakterystyką świadomości autora *Rodziny Połanieckich* odnośnie do możliwości używania środków komunikowania masowego w procesie kształtowania własnego wizerunku. Stępnik pokazuje (przede wszystkim w rozdziałach *Prowokacja* oraz *Manipulacje*), w jaki sposób Sienkiewicz potrafił posługiwać się prasą. Odślania przy tym szczególnie umiejętność pisarza do rozpoznawania samej potrzeby oraz potencjalnych skutków osobistych wystąpień. Praktyka zachowania milczenia lub zdolność skierowania do publikacji własnego komentarza, otwartego listu lub odpowiedzi polemicznej pozwalają zarządzać własnym wizerunkiem i ochronić się przed nadużyciami lub co najmniej zneutralizować skutki manipulacji, jakich dokonywano przy użyciu prasy. Znamienna jest w tym wypadku przekonująca próba zrekonstruowania obiegu informacji pomiędzy redakcjami i agencjami prasowymi zapożyczającymi i transferującymi

pomiędzy sobą wiadomości o odezwie, rzekomo sygnowanej przez Sienkiewicza w okresie Wielkiej Wojny, przekonującej o potrzebie stanięcia w globalnym sporze po stronie ówczesnej Rosji. Metoda proponowana przez Stępnika bez wątplenia sprawdza się w odniesieniu do analizy tego rodzaju problematyki.

Proponowana metoda badawcza została usytuowana, co już powiedziano wcześniej, na pograniczu studiów literaturoznawczych i prasoznawstwa, a interpretację przeprowadzono z uwzględnieniem wielu, niemal epicko zakreślonych kontekstów. Gdyby jednak o propozycji Stępnika myśleć w perspektywie adaptacji tego rodzaju narzędzia do dalszych badań nad zawartością i treścią mediów, przydatne byłoby wypracowanie modelu teoretycznego poręcznego przy realizacji konkretnych analiz. Z medioznawczego punktu widzenia zasadny wydaje się na przykład postulat dookreślenia dopuszczalności oraz jednocześnie samego sposobu porównywania tekstów o różnym statusie genealogicznym, a przede wszystkim o różnej proveniencji (informacje własne redakcji, doniesienia agencyjne, teksty przedrukowywane, teksty skierowane do druku przez zainteresowany w sprawie podmiot, informacje, listy otwarte, publicystyka itp.). Doskonale rozumiem, że autor, co zostało już zresztą zasygnalizowane, układa *collage* poddanych analizie tekstów po to, by w ich zderzeniu odsłonić proces tworzenia wizerunku podległy woli podmiotu w stopniu równym podporządkowaniu niezależnym od podmiotu mechanizmom komunikacji medialnej. Jednak zwłaszcza wtedy, gdy mamy do czynienia z wnioskami wywiedzionymi z analizy treści ustalenie statusu gatunkowego oraz nadawcy komunikatu są danymi wiodącymi, ustanawiającymi ramę dalszej interpretacji. Zbiór studiów, jakim jest ta książka, zgodnie z jej podtytułem, zmierza do – ostatecznie udanego – zaprezentowania sposobu kształtowania oraz funkcjonowania wizerunku prozaika w prasowym zapośredniczeniu i w porządku komunikacji medialnej.

Pozostaje natomiast otwarte pytanie, czy wyszczególnione w tytułach rozdziałów problemy tworzą komplet ujęć i prezentacji Sienkiewicza zmediatyzowanego, czy też są wyborem najważniejszych perspektyw o nieustalonej frekwencji i hierarchii. Nie do końca wiadomo również, jaka jest obiektywna waga wyszczególnionych (potencjalnie także być może pominiętych) problemów. Uchylenie tych wątpliwości lub po prostu doprecyzowanie wyводу byłoby łatwiejsze, gdyby autor zdecydował się na zaprezentowanie wyrazistego klucza kategoryzacyjnego ze wszystkimi, w tym liczbowymi, konsekwencjami użycia tej konstrukcji w prowadzonych analizach.

Niezależnie od zasygnalizowanych uwag i postulatów książka Stępnika w obecnym kształcie, co starałem się wykazać uprzednio, stanowi oryginalne i poznawczo wartościowe opracowanie aktywności Henryka Sienkiewicza poddanej mediatyzacji, stanowiąc tym samym próbę opisu kształtu oraz zasad kreowania i funkcjonowania w prasie publicznego wizerunku pisarza. Propozycja metodologiczna autora jest pojemna i może być źródłem inspiracji do dalszych opracowań na gruncie obu wiodących dyscyplin – literaturoznawstwa oraz nauk o mediach.

Robert Cieślak